

Kerényi Ferenc

Egy márciusi ifjú Nógrádban: Madách Pál

Madách Pál a köztudatban eddig mint a nagy költő öccse szerepelt csupán, családtag, akinek annyi szerep jutott, hogy korai és tragikus halálával sötétebbre színezte a Tragédia írójának világlátását. Tudomásunk szerint ez az írás az első kísérlet, hogy életútját önállóan vizsgáljuk és alakjának megidézésével Nógrád forradalmi hagyományát gazdagítsuk. Madách Pál helyi politikus pályájának kibontása nem kapcsolódik kerek évfordulókhoz, de az eddigi kutatás eredményeinek közreadása most, amikor a megye történetének összefoglaló munkálatai folynak, bizvást nevezhető időszerűnek. Ezért is törekedtünk arra, hogy — támaszkodva a Madách-kutatás újabb eredményeire — az egyedi vonások mellett rámutassunk a kor tipikus jelenségeire, hátterként fel-felvillantva a család és a megye reformkori életének, 1848—49-es harcainak epizódjait.

Madách Pál György, a költő fiatalabb öccse, a sztrégovai anyakönyv bejegyzése szerint 1827. április 23-án született. Gyenge alkata, egészsége, amely később, leveleiben vezérmotívumként ismétlődik majd, nem egyedülálló a családban: apja korai halála és költő bátyjának hasonló bajai jelzik az öröklődés tényét. Mindez korai iskolázással, szellemi érettséggel párosul. Más gyermeknek még a betűvetés is nehézséget okoz, amikor ő (8—10 évesen) Imre bátyjával háziújságot állít össze, a Literatúrát Kevercset, amelynek élén Berzsenyi-idézet büszkélkedik: „Az ész az Isten . . .” Első, korai, de a lapocska ismeretének hiányában ma még követhetetlen nyoma egy majdani önálló világlátás bontakozásának. A döntő mozzanat azonban Pest-Buda. 1837 őszén, gyerekfejjel érkezik Madách Pál két bátyjával együtt a fővárosba, magasabb tanulmányok céljával. A reformkor Pestje már nem a százesztendőös almos, német és szerb szótól hangos kisvárosa, hanem építészeti és szellemi arculatát egyszerre kereső-alakító kultúrközpont, ahol ezek ünnepelték mámorosan a Magyar Színház megnyitását és háborodtak fel az országgyűlési ifjak és Kossuth perbefogásán. Az itt zaporozó benyomások hatása a Tragédia írójának egész életútján kimutatható. Hét év alatt Madách Pál hasonló, de az idő arányában erősebb impresziókat szerezhetett. Miközben Imre már az egyetem előadásait látogatja, a két fivér, Károly és Pál a Szena-piacon (a mai Kálvin téren) lévő szállásukon tanulnak a Sztregováról velük együtt érkezett nevelő, Spányik felügyelete mellett. Madách Imre egyik rajzán meg is örökítette ezt a tanulószobai jelenetet. De másra is jutott idő. Imre, a „rangidős” testvér anyjához írt levelében beszámol arról, hogy Pál is elkezdte a vívőleckéket Frideric mesternél, 1839 nyarán pedig kedvetlen mentegetődzéséből derül ki, hogy a fivérek a politikai és művészeti vitáktól, tüntetésektől hangos Magyar Színházban is gyakorta megfordultak:

„Ami a színházat illeti, mindég át láttam én annak nem legjobb bényomását, Károly, s Pali korú elmékre . . . Én ambár érzem írói pályamra ennek jó befolyását . . .”

Madách Imre 1840-ben hagyta el, gyenge egészségi állapota miatt, Pestet. Pál öccse 1844-ben végezte el ugyanitt, hasonlóképp „sokszori mellfájással” küszködve, az egyetem jogi karát. Életének következő állomása a Nyitra megyei Lelóc, ahol joggyakornokként látjuk az alispáni hivatalban. Pályakezdése szokványos a korban: azok a nemesifjak, akik már nemcsak a gyéren csordogáló birtokjövedelemre alapí-

tották életüket, általában így szereztek ismereteket a vidéki nemesség életéből, sőt politikai gyakorlatot is. Az irodalmi hajlamú joggyakornokok sora pedig önmagáért beszél: Kölcsey, Vörösmarty, Madách, Mikszáth szeme nyíltott rá ily módon a parlagi elmaradottság jelenségeire, Madách Pál leveleiből hasonló fejlődés bontakozik ki; a látogatások, kirándulások, anekdotás, biedermeier képei mellett ott sorjáznak a megyei közgyűlések politizáló, éjjelt és nappalt igénybe vevő hétköznapijai.

„... reggel füröstökörölni küldik a huszárt, minékünk pedig a jáger takarít tisztogat, tíz óra felé füröstökörölnk kávét gyümölcsöt — 2 orakkor ebédelünk iszonyu ebédet, ebéd után kávézunk . . .

Ha foglalatosságunk nincsen egész nap az úrral vagyunk. Kinek mint egy házi baráti egész nap társalgunk — a Nyitrára megyünk csolnakázni, ha időnk s kedvünk van Privigyére vagy Bajmoczra rándulunk. Karácsony ünnepétől óta annyi temérdek a dolgom, hogy a nap rövid levén annak bē fejezésére éjjel kell pótolnom . . . jó instáns, annak instantiát, másnak indorsátát, harmadiknak némi eredeti documentumok árkusokra terjedő másolatát, vagy más e féléket kell szüntelen tenni —

Én valóban olly praxisra tettem szert, hogy keresve nem találtam volna jobbat, mert mi kell jobb praxis, mint ha a megye, mondom az egész megye minden levelezései és végzései a kezemben fordulnak meg . . .”

Az élményszerzés lázas hónapjainak eseményeit a ránkmaradt levelek hűen követik, és Madách Pál határozott irodalmi tehetségéről is tanúbizonyságot tesznek. A kutató számára, aki a Madách-család valamennyi tagjának stílusát tapasztalhatta már, feltűnő, hogy amíg Imre magánleveleiben győtrődik a stílussal, birkózik a nyelvvel, addig öccse, aki a romantika könnyen folyó, szemléletesebb írásmódját alighanem Pesten sajátította el, milyen lendületesen fogalmaz, leírásai beillenének bármely korabeli divatlap novelláiba. Bizonyítékul álljon itt egyik, 1845-ös levele, amelyben trencsényi kirándulásáról tudósít:

„... az út regényes, de fárasztó, hogy ha felérek a tetőre kábultan dőlök egy forráshoz, melynek éltető ki párolgását szívom magamban — gyalog ér az ember a faluból ki egy óra alatt, s megy fel egy három óra járásig tartó hegyen, melynek tejejn van egy kereszt s a két megye határja — a tájék — az út fekvése, a patakok esése — mesterséges szirtek — üregek — romlott várak — valami felséges . . .

Zsolna alias Silein németül felséges város — a házak alatt mindenütt boltozott csarnok van, hogy az ember szárazon mehet el — e csarnokból nyílnak — fehér népség gyönyörű . . .”

Madách Pál fiatal éveiben még egy fontos mozzanatot kell hangsúlyoznunk. A függetlenedés törekvése ez, az önállósodásé a szigorú és takarékos sztrégovai nagyaszonny, Majthényi Anna havipénzeitől és szellemi irányításától. A három Madách-fivér nemzedéki ellentéte anyagi és világnézeti alapokon nyugodott, s hármójuk közül kétségkívül Pál konfliktusa volt a legélesebb; nála a hosszabb távollét, a radikális eszmék és romantikus természete hatására az anya iránti szeretet kevésbé tudta elmosni az ellentéteket. Leveleinek ismétlődő utalásaiból a családi nézeteltérések mindkét oka kiviláglik:

„Egy pár nap óta pénz szűke miatt aggódik, van alkalmam hallani azt, hogy az atyus idejében 1 forintos csizmát hordtunk, Majthényinek egynek másnak menyinnel tartozik — és mi, ha meg találna halni még is adósságaiért neheztelnénk rá, holott ő neki ruhája sincs, és mi mindig könyökig akarnánk pénzbe úszni — . . . a mama úgy is abban a vélekedésben van — mint ha mi ketten (Madách Károly és Pál — K.) különös jacobinus pártot állnánk — mely tán ő elleni célzásunkat venni tervbe — . . .”

Madách Pál Nógrád körzetében 1846-ban jelentkezik, amikor kezdi megjárni a megyei hivatalviselés szokásos ranglétráját.

„1846. július 17.; 2454/1846.

Tiszteletbeli Fő Jegyzővé méltóztatott Ó Méltósága kinevezni báró Balassa Antalt, tiszteletbeli aljegyzőkké pedig Madách Pált, Prónay Pétert, Veres Gyulát, Fehér Alajost, Horváth Ádámot, Hegyessy Sándort, Paczolay Jakabot, Benyitzky Gyulát, Somoskőy Istvánt, Balásovits Imrét, Krúdy Gyulát, Poosch Kál-

mánt Kováts Károlyt, Prónay Pált, kik közül Madách Pál, Prónay Péter, Veres Gyula, Fehér Alajos, Hegyessy Sándor, Paczolay Jakab, Somoskőy István, Balásovits Imre, Krúdy Gyula, Kováts Károly, a hitet letéven, azonnal hivatalaikba iglatattak.”

„1846. november 18.; 3513/1846.

Madách Pál a kir. kissebb Cancellariától kitünő jellel nyert ügyvédi vizsgálatról szóló bizonyítványt elő terjesztvén ki hirdetetett, s ügyvédek sorába iglatni rendeltetett.”

A felszín a következő években látszólag nyugodt, de az érzékeny, tehetséges, többre hivatott fiatalember egyre kevésbé találja helyét, s válsága az utolsó rendi országgyűlés idején, 1847 telén és 1848 tavaszán érte el mélypontját. (Fel kell figyelni arra, hogy négy-öt évvel korábban, a megyei politikai élet megismerése következtében Madách Imre is hasonló krízisen esett át!) Madách Pál önméztése nem egyéni érzékenysége, karriervágya vagy személyes sérelem következménye, hanem sokak problémája, szerte az országban: a jósándékú, de tehetetlen nemesi reformpolitika csődje ez, a beismerés pillanata, amely a tisztán látóknál — Madách Pál is bizvást ide sorolható — megindítja a katharizis folyamatát, és elvezet 1848. március 15. igenléséig. Madách Pál életútja ezekben a hónapokban annyira jellemző, hogy megéri a fáradságot összeállítani a részletesebb krónikát, az országgyűlés eseményeinek, a megye politikai életének és a fennmaradt levelezés adatainak egybevetésével.

Madách Pál számára 1848 elején már-már elviselhetetlen a tudat, hogy amíg az országgyűlés feliratban tiltakozik az adminisztrátori rendszer törvénytelenége ellen, ő vármegyei tiszviselő; meggyőződése és Prónay Emma iránt érzett szerelme egyébként az ellenzékhez vonta, hivatalból a kormánypárthoz tartozónak kellett vallania magát. A minden korábbit felülmúló heveségű megyei pártharcok és pozsonyi, országgyűlési tartózkodása a konfliktust benne a végsőkig élezte:

„Ez év kezdetén pártos viszálykodás uralkodott megyénkben . . . igazan megvallva engem szoros körülményeim — és mondhatnám a kényszerűség vezetett a párthoz, amelyhez valék tartozni . . . Ekkor körülményeim Pozsonba küldöttek — Vissza jöttömkor a Losonczy gyűlés — és erre két nappal a Losonczy bálók kezdődtek . . .”

A levélben említett losonczy közgyűlés 1848. február 9-én Nógrád megye válasza volt a február 1-én kelt királyi leiratra. Az uralkodó ebben sajnálkozását fejezte ki az adminisztrátorok túlkapásai miatt, de magát az önkényes rendszert fenntartotta. Nógrád rendjei Losoncon egyértelműen a királyi leirat ellen foglaltak állást és felszólították a diétai követeket, hogy maradéktalanul tartsák be a megye utasításait, az országgyűlés berekesztése után pedig három évig ne vállaljanak olyan hivatalt, amelyik királyi kinevezéstől függhet. A határozat hallatán Madách Pál azonnal dönt: lemond eddig viselt aljegyzői hivataláról és ezzel az ellenzékhez csatlakozik. A gyűlés mellett a másik nagy demonstráció az ellenzéki bál, amelyen őt is ott látjuk. Korábban tapasztalt írói erényei most a bál leírásában így összegeződnek:

„. . . a természet ezernyi világ tette ragyogóvá, még a karzatok is körül körül ki világitvák — a karzatokon alant a jeles férfiak arcz képei függöttek — Kubinyié felett koszorú volt — a karzatokon zászlók állottak festői rendben föl ékesítve Kubinyi Károlyi neveivel — vagy egyes jól választott — de a követ választáson már ugyan ezen zászlókon használt föl iratokkal ékeskedtek — a zászlók között transparensok voltak — szabadság — adó — örökváltság — fiunei vasút — véd-egylet — ipar és gyáralapítás feliratokkal — az ablakok nemes szövöttek kortinnákkal jól elzárva — a tribünön thea asztal állott — míg a terem melletti ét szobában a nők — a kávéházakban pedig a férfiak számára terített vacsora . . .”

Madách Pál emberi válságát, amelynek során az ország elhagyására is gondolt, végelesen csak a márciusi forradalom oldotta meg, teret nyitva közéleti szereplésének. A döntés a forradalom mellett vagy ellen nem volt gyors és könnyű a megyei nemesség tömegei számára. Sokan, mint Majthényi Anna is, a jobbágyfelszabadítástól tönkrementüket várva, az első ijedség elmúltával ellentámadásba mentek át. A Madách család ellentétei most polarizálódtak élesebbre: 1848 nyarán, amikor mindhárom fia erejét, egészségét nem kímélve a szabadság ügyében fáradozott, Majthényi

Anna volt jobbágyai ellen pereskedett. (Iratait ma is őrzi Nógrád megye 1848-as közgyűlési jegyzőkönyve, az 599—602. és 695. szám alatt)

Madách Pál tehetsége, jogvégzettsége és gyakorlata a megyei életben kitűnő szolgálatot tett Nógrádban a forradalom ügyének. Május 1-én, mint azt a hivatalos iratokból és leveleiből összeállított montázsunk bizonyítja, a megyei állandó bizottmány tagjává választották.

711/1848. Nógrád közgyűlési jegyzőkönyve (1848. május 1.)

„... 2-or A XVI. törvény rendelete szerint egy nagyobb számú állandó választmány lévén nevezendő, melly mind azon hatóságot fogja gyakorolni, melly törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket minden tekintetben illetve, e tekintetbe javálja a választmány, hogy a Tiszti kart is ide számítva sors s születés különbsége nélkül 300 képviselő választassék...”

Madách Pál levele Károly bátyjához (1848. május 13.)

„A megyei állandó választmány tagja vagyok mely a megyét a jövő országgyűlésig kormányozza Csesztvéről a Május 1 napi gyűlésre képviselőnek választattam, de nem lévén Csesztvén el nem fogadhattam — a Csesztveiek sajnálva vették —”

737/1848. (május 2.)

„A legujjabb törvénycikkeknek, középponti azon választmány által, melly t. e. XVI. t. 2. §. e. pontja értelmében kiküldetett, kiadandó felvilágosító magyarázások kíséretében, eszközendő közzé tételére, minden végrehajtó tisztviselő mellé egy választmányi s nem tisztviselő tagnak kiküldetését célra vezetőnek látván... Losonczy Járásban: ... Török Bélához Madách Pál...”

„... a megyétől Török mellé vagyok rendelve kerületében a törvényt hirdetni, nemzetőröket és választókat öszve írni — ... Törököt minden órában várom...”

A választmány tagjaként munkája ugyancsak megszaporodott. A jegyzőkönyveket lapozgatva szembeszökő, hogy a forradalmi helyzet hozta rengeteg vitás és azonnali intézkedést kívánó ügy mellett mennyi a korábbról, a közgyűléstől örökölt akta, amelyeknek elintézése ugyancsak rájuk hárult.

A megye új, forradalmi tisztségviselőinek megválasztására 1848. május 22-én került sor az ideiglenes választmány balassagyarmati ülésén. Az esemény — ismét a hivatalos jegyzőkönyvekből és a magánlevelezésből — így rekonstruálható:

77/1848. Nógrád állandó választmányának jegyzőkönyve

„Prónay József első aljegyzőnek Fő szolgabíróvá lett előléptetése által megürült első aljegyzői hivatalra Madách Pál, fizetés nélküli, 3-ik aljegyzői hivatalra Jeszenszky Dániel közfelkiáltással elválasztattak...”

418/1848. (május 27.)

„Madách Pál első aljegyző a tiszti hitet letévén, hivatalába beigtattatott.”

Madách Pál levele Károly bátyjához (május 29.):

„Pestről ki indulva a leg nagyobb meg lepettetésre jöttem Csesztvére t. i. még én bona fide oda barangoltam Pesten, engem Gyarmathon a leg nagyobb meg lepettetésemre és örömömre tudtom akaratomon kívül egy hangúlag meg választottak rendes első aljegyzőnek — ... s már ma út félben Gyarmathon meg állván az esküt le tettem hangos éljenek kíséretében —...”

Itt jegyezzük meg, hogy a Madách-irodalomban (valószínűen a családi hagyományból átvéve) téves adat szerepel: Madách Pál nem első alispánja, hanem — mint az a fenti forrásokból egyértelműen kitűnik — első aljegyzője volt Nógrád megyének. Felettese (ugyanitt megválasztva): I. alispán Bibithi Horváth Elek, II. alispán Jankovich László, főjegyző Veres Pál.

Madách Pál életének következő fordulata a nemzetőrség szervezésével kapcsolatos. Április 18-án Tereskén már „fegyvergyakorlatról” ír levelet, és trefás hangon számol be Károly bátyjának a lovagolni tanulás viszontagságairól. 1848 nyarán azonban vége szakad a kedélyes, beszélgetésekkel, borozgatással tarkított katonásdinak: a délvidéki hadihelyzet súlyosbodásával július 20-án Nógrád is megkapja

Mészáros Lázár hadügyminiszter rendeletét a megyei nemzetőrség összpontosításáról és másnap a választmány intézkedik a Baja felé útnak indítandók felfegyverzéséről. Ekkor a Madách család mindhárom férfitagja fegyverben áll. A költő — betegsége dacára — harctéri szolgálatra jelentkezik; Károly, a középső testvér, aki Budán hivatalnokoskodik, március 16. óta nemzetőr; Pál pedig a hadügyminiszteri rendelet vételének estéjén, július 20-án búcsúlevelét írja menyasszonyának:

„Kettő az miért élnünk kell — a hazá, melyben születünk, melynek jó tétéményeit élvezzük — a másik azon érzelem — mely ez áldott hazában boldogságunkhoz vezet — az első; erőtlen bár és beteges testemet segélyre hívja jól védelmére — azt készséggel teszem — és a hazá életmet kívánja ám legyen — ...
... éppen most — e levél írása előtt beszéltem Imrével — határozottan ki nyilatkoztatván neki miként ha a hazá körülményei kívánják — szolgálati időmön túl — ha azt át éltem a leg merészebb önkéntes csapatban adom kezemet”

A nógrádi nemzetőrség azonban nem indult útnak, a kormány következő rendelete 2000 főnyi csapatot igényelt csupán. Ebben a számban Madách Imre, akit a megye felmentett, már nem szerepel. Pál azonban igen:

„... most Nógrádból csak 2.000 megyünk — s sors húzás által lesz ki egészítendő e szám, tegnap Sztregován történt a húzás — Sztregova ötöt adott volna — mert minden ötödikről megy egy s vannak 25-en be írva — de mint hogy én egyike voltam az önként ajánlkozóknak s itt lakom — Sztregova csupán 4-re húzotta — ...”

Augusztus 4-én Mészáros Lázár elhalasztja az önkéntesek útnak indítását. Madách Pál ekkor újabb feladatot kap a választmánytól: az ülések jegyzőkönyvét vezeti. Aláírása először az augusztus 21-i ülés bejegyzése után olvasható. Megerősíti mindezt Károly bátyjához frott, öt nappal későbbi levele:

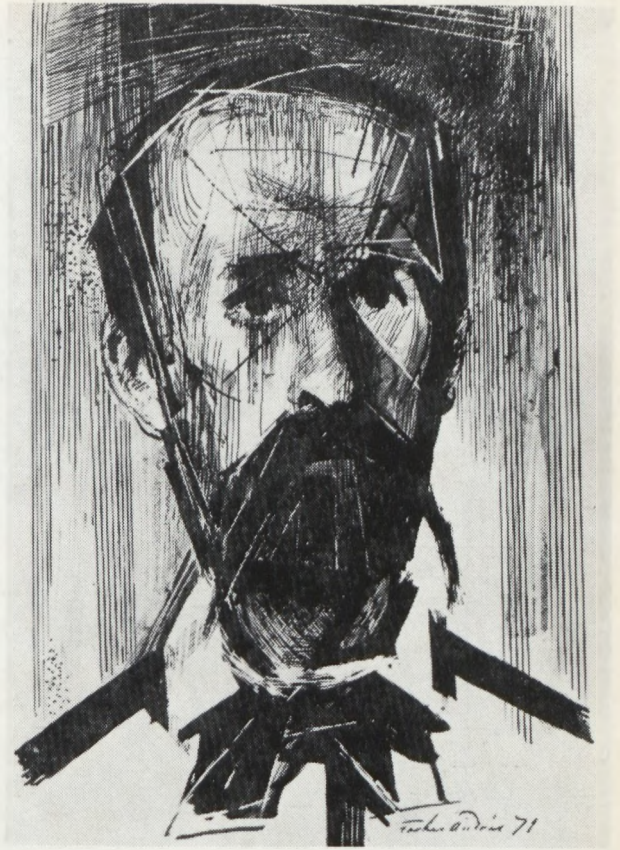
„Nálunk most egy tellyes hatalmú állandó választmány van, melyben Nógrádból ki indítandó 1200 önkéntes rendezését organisáljuk — nem különben a hon maradandó nemzet öröknek felosztását — felesküvését, s a. t. eszközlik — ezen választmány tellyes hatalommal van felruházva s én vagyok egy akarattal meg választott jegyzője — ...”

A forradalmiság és a hazaszeretet újabb próbáját Nógrád megye vezetőinek 1848 szeptemberében kellett kiállniuk, amikor a kamarilla, ledobva addigi álarcát, támadásba küldte Jellasič csapatait. A megye választmánya szeptember 18-án rendkívüli ülést tartott, amelyen a helyzet szabta határozatok közül kettő Madách Pál nevéhez fűződik: ezen bizonyítják, hogy a „korhadt egészségű”, de a márciusi ifjak hevületével és odaadásával dolgozó fiatalember (aki mindössze 21 éves!) a legkövetkezősebb megyei vezetők egyike volt. Körlevélben a helyzetre hivatkozva utasítja a választmány nevében a tisztségviselőket, hogy tartózkodjanak közetükben és a nemzetőrség egységeiből hozzanak létre mozgó rendfenntartó erőket. Nem kevésbé fontos a kerületi esperesekhez intézett körirata, amelyben a szeptember 25-én megészerte tartandó és a katonaillesítés szükségességét magyarázó népgyűlések támogatására hívja fel őket:

„A választmány kötelességemül tette tehát, hogy hazafiúilag föl kérjem önt, de egyszersmint hazafiúi leg szigorúbb kötelességéül tegyem, hogy a kerületében lévő Papságot erélyesen föl szóllítsa arra, hogy a kitzótt határ napon a hírlendő helyeken meg jelenjen.”

A határozott hang és a megfogalmazás jakobinus élessége Madách Pál következetességét dicséri; figyelemre méltó egyúttal, hogy e körleveleket nem az óvatkodó és utóbb Windischgraetznek felesküdő főjegyző, Veres Pál kiadványozta. Madách Pálnak jelentős szerepe volt abban is, hogy a rendeletek nem maradtak papíron: október 2-án ő tett feljelentést gróf Czebrían Ferenc ellen, aki Fülken az újoncaillesítés ellen bűjtogatott. A fenytő törvénytészek ülésén Madách Pál volt a jegyző s része lehetett benne, hogy Czebríanjt végül is három hónapi elzárásra ítélték, noha az elnöklő Jankovich László másodalispán a vádlott egészségi állapotára hivatkozva, enyhíteni igyekezett az ítéletet.

A megyei vezetés (ezen belül Jankovich és Veres) fokozatos jobbratolódása nyílt árulásba 1849. január 30. után csapott át, amikor az utolsó választmányi ülést

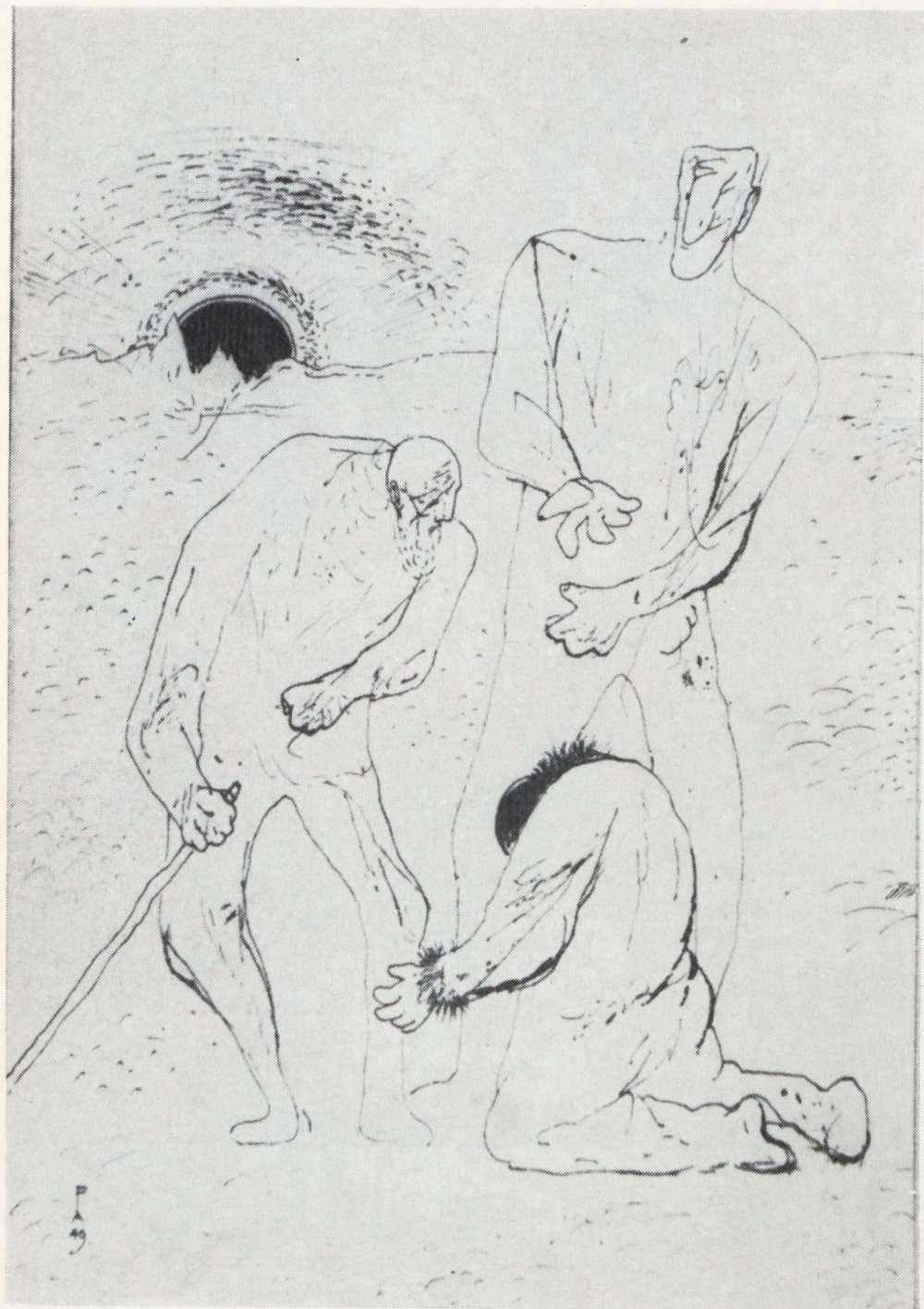
FARKAS ANDRÁS ILLUSZTRÁCIÓI: MADÁCH – AZ EMBER TRAGÉDIAJA C. MŰVÉHEZ

V. SZIN (1949)

VII. SZIN (1949)

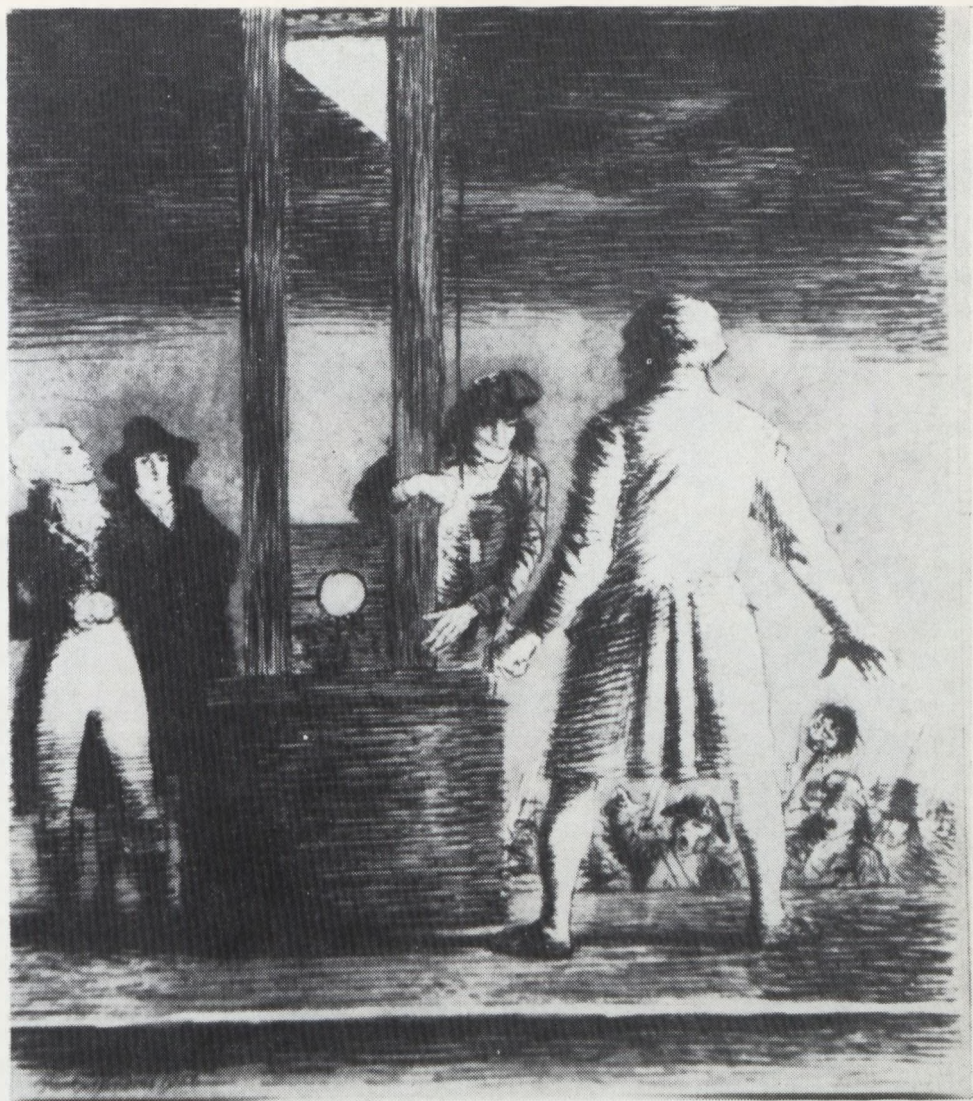
XIV. SZÍN (1949)

IV. SZÍN (1951)

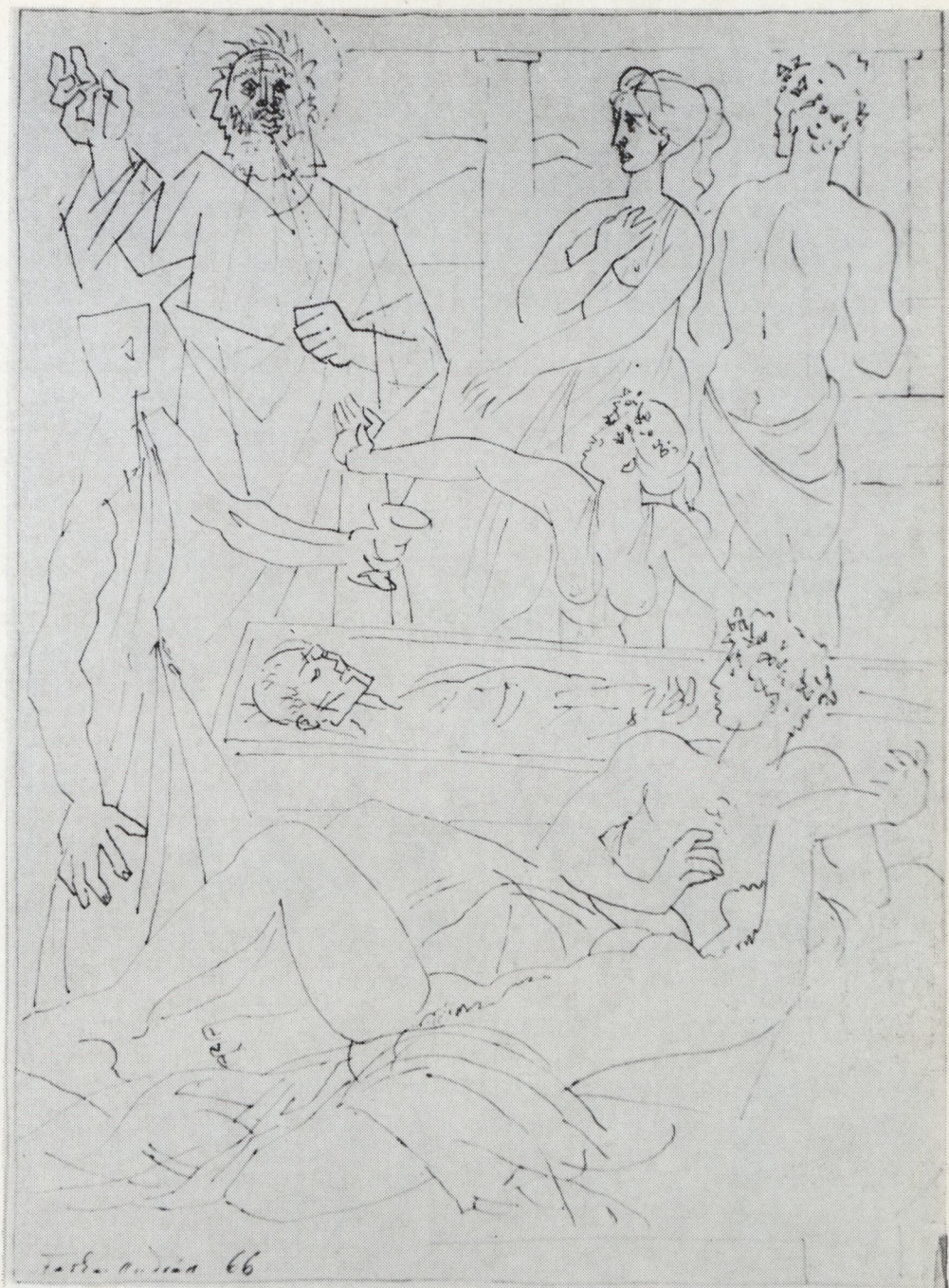

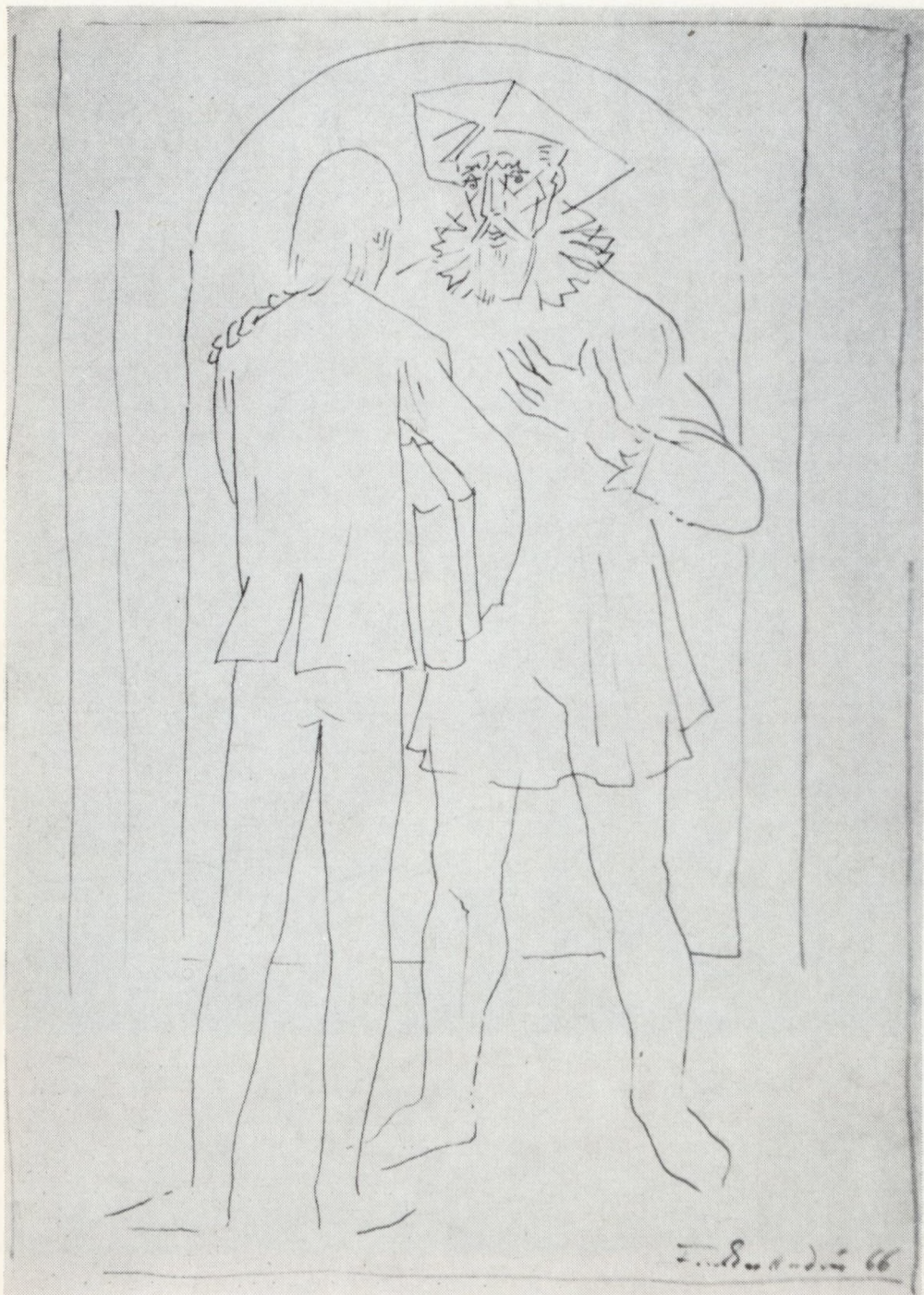
V. SZIN (1951)

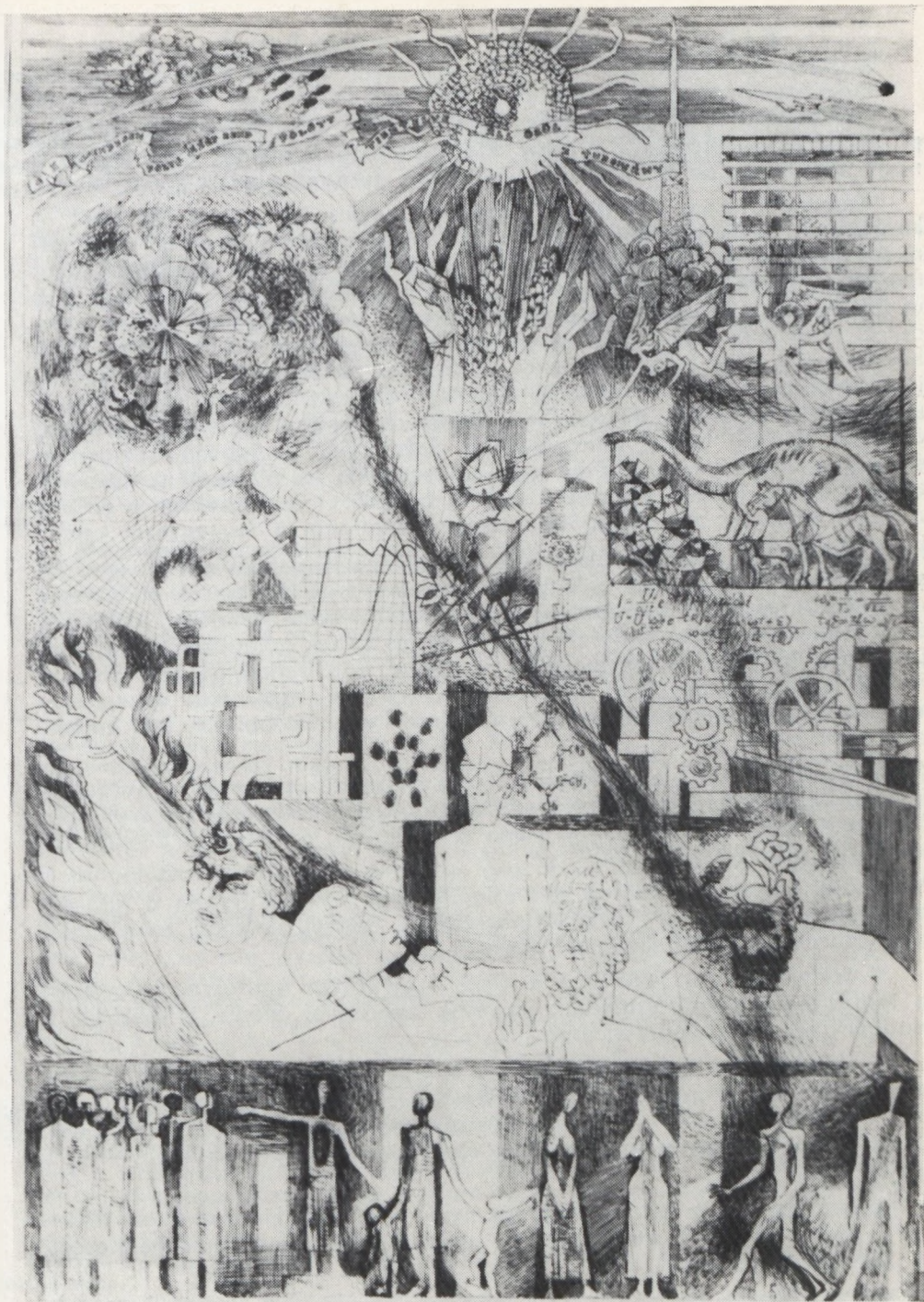
X. SZIN (1951)

X. SZIN (1966)

FARKAS ANDRÁS ILLUSZTRÁCIÓI

Farkas András ereje a csendes befeléfordulás, a zaklatott, alkalomadtán plebejusi vulkánkitörés. S e nagy ellentmondásban mindig tettenérhető a nagy humánus, az intellektuális vonulatok gyengédsége és forró töltése.

Képeinek finom, szordinós színvilága együtt lélegzik a csenddel, a kevéssel, sokat mondással, a gyökerekkel. A gyermekkor, a palóc-világ színesen megejtő etnikai szigorúsága a forrás; de ezen túl gazdagon, mint finomhúrú hárfa zeng és rezonál mindarra a realitásra, ami naponta adhat új inspirációkat az eszme és a teremtő ember reménységéhez. Ebben csordul ki nagy erővel igazán népi jellege. Líraisága nem sovány melankólia, hanem olyan erő, mely a kollektív erőfeszítés hevében izzik az új, feszült igazságokért. A művészi igazság szolgálja az erkölcsi tettek örökérvényű szépségét és törvényét, de soha nem patetikus hangon, hanem a művekben ábrázolt valóság feszült harmóniáiban. Ezért válhatott igazán a madáchi életmű avatott tolmácsolójává, mert szellemi-lelki feszültséget hordozó robusztus hangsúlyaiban megnyerő szellem hatja át, s ez különösen a grafika a vonal érzékeny alkotóvilágában letagadhatatlanul a megegyezőt keresi.

Nem fitymálja a művészet klasszikus hagyományait, azokat bátran építi be saját égboltozatába, s így válik igazán korszerűvé az illusztráció, mint maga az örökérvényű mű. A spontán erő is ott munkál minden vonalban, tónusban, érzékeltetve a tragédia mély rétegeit. Az egyes színek archaizáló erejű megjelenítése, az egyes korok mélyebb rétegeibe való behatolás érdekében a formák korhozkötöttségében találja meg „Az ember tragédiája„ igazi, korokat felölelő megjelenítését, mindig hozzáadva azt a többletet, ami korszerűvé teszi.

A műhöz és a műből adekvátan jelentkező szándék párosul a gazdag kifejezési készség mellett a formák erőteljességével, a szenvedéllyel, amit még fokoz a drámaiság érdekében a papír fehér izzása, a tus-fekete formák kemény, határozott vonalaiban.

Míg egyik helyen a kontúrok zárt szigorúsága, a másik helyen a látomás erőteljessége éppen a finom csipkeszövésű lehelet-átmeneti tónusokban idézi a drámaian kitarulkozó szenvedélyt.

A felsorakoztatott lapok azt is jelzik, hogy Farkas András művészetében a természetes alkotófolyamatok az évek múlásával mérve is kötődik a madáchi mű szerves vitalitásához.

Ugy újít, hogy önmagában hordva a már meghárcolt formákat, azokat mint felfedezett titkokat babusgatva továbbépíti, egy érzékletesen hű emberi világhoz-hasonlóan – mint a drámaiságot igazán megérző Rembrandt, Goya, Daumier, vagy a tragédia nagy romantikus illusztrátora, Zichy Mihály tette.

A lapok keltezése is igazolandón bizonyítja ezt, csak kiragadva is; 1949–1971. évek szolgálnak mérhetően, az ennél sokkal régebbiben meghárcolt és átélt küzdelmekhez.

Ami zárósorként is idekívánkozik; – lelkiismeret, a hit – a művekben igazoltan tolmácsolják azt, hogy egy örökérvényű mű átélt, tolmácsolása is lehet hozzájárulás egy új világ megteremtéséhez.

követően a vármegyei tisztikar zöme hűségesküt tett a bevonuló császáriaknak. Árulásuk jutamát is megkapták: Jankovich első, Veres Pál pedig másodalispán lett. Madách Pál legszebb dicsérete, hogy nem találjuk a bőregérhitűek között. Február 5-én Sztregováról szökve indult északnak, hogy csatlakozzon Görgey hadseregéhez és velük együtt folytassa a harcot. Költő bátyjához írt leveleiből így bontakozik ki e napok képe:

„1849. február 5.:

En elmentem igenis hazulról, de korántsem, hogy hódoljak. Majthényi Lacinak pedig mond meg, hogy februárius 2-től óta nem vagyok jegyző, minnek jeléül itt küldöm hivatalos pecsétemet is, bár azt magam pénzemen vettem... Tarts meg igen igaz barátságodban és szeretettedben. Ha valamit még akarsz tenni velem jól, úgy tedd meg azt, hogy ha keresni küldenének, hogy legalább holnap délig tartsd fel őket, biztatások, vagy akármi úton-módon.”

„1849. február 9.: (Eperjesről)

En ekként utaztam:... 6-án reggel Tornaaljárára. Ott ebédeltem, s összeakadtam több nógrádiakkal, kik szintén a táborba utaztak. Ezek kíséretében utaztam aznap Rozsnyóra, ott megháltam, s 7-én reggel fogadott szekereken az óriási hnyilczy bérceken és fenyveseken, rézhámorok között Iglóra.”

Madách Pál február 8-án járt Szepesváralján és Koritón. s két nappal a branyiszközi csata után készült leírása így hitelesnek tekinthető; érdemes egészében idéznünk:

„A hegycsúcsot Branyiszkónak nevezik. E nevet jól jegyezték meg magatoknak, mert e hegynek nagy neve lesz a historiákban. Elmondom ennek esetét. Képzeltetek egy irtóztató magas csúcsot a Kárpátok közül magatoknak, mely hegycsúcsról kétoldalt még óriásibb hegyek emelkednek. Az imént említett középső tetején víz el egy országút, melynek legmagasabb pontja egész Szepesség felett dominál. E hegyre a legmesterségesebb kigyó alakú, s kőszirtből kivágott út húzódik fel, melynek egy részén meredek szirtek és fenyvekkel borított kavicsos rész, a másikon szédítő mélység van, és megette mindenütt egymásra hányt ormok fenyvekkel be Sárosba, előtte pedig, azaz Szepes felé, apróbb halmoktól megszagattott síkság. Ezen branyiszközi hegyszorosnak legválogatottabb pozícióit fogta el az ellenség, Schlick seregének egy része több ágyúkkal, és négy nap és négy éjjel ott bivakviroztak a szalmán a hegyszorosban, míg végre 5-én éjjel Guyon Szepesváraljáról megindult. A hegyszorosok alatt dombokra vontatta az ágyúkat és színleg az utat ostromolta, míg a nógrádi zászlóaljjal és még nem tudom melyikkel szuronyszegezve rohammal megkerülte, és szuronyokkal ostromolta 29 pozícióból verte ki az ellenséget, és a bérceket ő volt az ura. Az ellenség mint a megriadott zerge egyenként futott a szirteken, mutatják a vérpatakok, mutatják a gázlások, rakétáink dicső hasznát tettek. Az ellenséget irtóztatosan megvertük. Ezen hóval borított hegyormon a vér patakokként látható, mi több golyókat is szedtünk össze. Koritón a még nvított sírjukat láttuk a halottaknak, melyeket még naponta találtak az erdők között. E halottak nagy része többnyire német katona. Látni soknak a képén a irtóztató huszárvágást, melyre nézni is undor. Ott fekszenek megmerevülve félmezítelen. Mióta a helyet láttam, és a leghitelesebben tudom az előadottakat, azóta úgy hiszem, hogy a magyar nem vesztet, mint hogy egy Isten van a világon.”

Madách Pál az északi hadjárat során is megtalálta a területet, ahol a forradalom ügyének szolgálhatott. Eperjesen jelentkezett a Görgey seregével utazó kormánybiztosoknak és itt vetődött fel futári szolgálatának ötlete is:

„... ebéd előtt még hazajövén a plébános szobájában egyetmást felkutattam, és íme, a többi papokhoz szóló hódolati leveleket, instrukciókat bepecsételve megeltem, több gyanús irományokkal, melyekkel egyetemben azonnal ismét a kormánybiztosokhoz vittem, kik is ezt igen nagyra vették, s velem együtt Debrecenbe kuldúdik.”

Február 14-én pedig már (Debrecenből,) a farradalmi kormány székhelyéről jelentkezik:

„Azonnal Kossuthoz mentem. Igen szívesen fogadott, beszéltem vele tovább egy félóránál. Elkérte tőlem Majthényi levelét, és magánál tartotta, és rendelt magá-

hoz ma 9 órára reggel. El is mentem, de igen el volt foglalva, nem beszélhettem vele, vártam fél egyig, akkor kiüzent, hogy legyek békében, míg a levelek elkészülnek, és azonnal küld mint futárt Szemeréhez.”

A család korábbi életrajzíróitól tudjuk, hogy futárként szolgált a tavaszi hadjáratban is, részt vett annak több ütközetében, és leszerelésére azért került sor, mert amúgy is gyenge tüdeje a hadiszolgálatban ismét megbetegedett; így tért vissza Sztregovára.

A győzelmet győzelemre halmozó honvédseregek Nógrádot is felszabadították. A kormány büntetett: a megyeszékhelyet Gyarmatról Losoncra tette át és az árulóvá lett megyei vezetés mellőzésével Repeczky Ferencet nevezte ki kormánybiztossá, aki Nógrádot az 1848-as országgyűlésen is képviselte. Az új tisztikarban Madách Pál ideiglenes főjegyző, de betegsége miatt képtelen feladatát többé ellátni:

„Repeczky Ferenc Kormánybiztos... Madách Pál ideiglenes főjegyző betegeskedése, Jezernitzky Sámuel ideiglenes aljegyző távolléte tekintetéből ideiglenes jegyzőül Szakal Eleket nevezvén ki, az érdekletteknek hivatalukba hitletétellel igtatását elrendeli.” (1849. május 4.)

Madách Pálnak nem jutott osztályrészül az a harctéri halál, amelyet őszintén kívánt magának a szabadságharc küzdelmeiben. Megérve Világost, 1849. szeptember 30-án halt meg Alsósztrégován; halálának tényét és okát másnap jegyezték be az anyakönyvbe: „száraz melytesti sorvadás.” Madách Imre, aki hozzá a családon belül talán a legközelebb állott, hosszabb versben siratta el öccsét, testvérét, barátját, harcostársát:

Sírodnál állok, kedves Pál öcsém,
S könnyemre a sír néma, hallgatag,
Ki hinné, hogy alatta, mint enyém.
Oly zajgó szív s érzések nyugszanak.

Még tegnap egy vágy együvé csatolt,
A lelünkben egy szent eszménykép lakott
Még tegnap együtt küzdénk, fáradánk
Megérteni az életcélokat...

Ha látod vészben, kiket szeretél,
S óvnod, vezetned őket nem lehet,
Ha köztünk napról napra mindinkább
Hanyatlani látod emlékedet;

És látod a hont, a jogot és erényt,
Vérezve, s nem sielhetsz védeni:
Örök léted örök keserv leend,
S enyészetért fogsz csak könnyörögni.
(Pál öcsém sírjánál)

Madách Pál emlékének első ébresztése még nem jelenti hagyatékának és élet-történetének teljes feltárását. Arcképét, amelyről csak annyit tudunk, hogy meny-asszonyának, Prónay Emmának ajándékozta, mindmáig sem sikerült fellelnünk. Ugyancsak lappanganak naplőfeljegyzései és kiadásra sohasem került novellái. Leveleiből is bizonyára kallódik még jónéhány. Mostani írásunk nem is kíván a teljesség erejével hatni, hanem bizonyítékkal szántuk: az új, szocialista hazafiság szerves részét alkotó megyei forradalmi hagyományok között kell számontartanunk Madách Pált is. Embersége, hazaszeretete például szolgálhat az utókorunk: helye van Nógrád panteonjában.

A felhasznált források

- Madách Pál levelei Madách Károlyhoz és Prónay Emmához (Balassagyarmat, Palóc Múzeum; kettő közülük kiállítva a csesztvei Madách-emlékmúzeumban)
- Staud Géza: Madách Imre összes levelei I. Bp. 1942. a költőhöz írott levelekkel)

- az eddigi életrajzírók utalásai:
Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete, Bp. 1900.
Borovszky Samu: Nógrád vármegye, Bp. 1911.
Balogh Károly: Madách, az ember és a költő, Bp. 1934.
 - politikai szereplése:
Nógrád megye közgyűlési jegyzőkönyvei, 1844—48.
Nógrád megye ideiglenes választmányának jegyzőkönyve, 1848.
Nógrád megye választmányának iratai 1848—49.
Nógrád megye állandó választmányának jegyzőkönyve, 1848—49.
 - a Czebrián-ügyre:
Nógrád megye Fenyítő Törvényszékének jegyzőkönyve, 1848.
 - Madách család belső viszonyaira:
Kerényi Ferenc: A Madách család leveleiből, Palócföld, 1968/4.
Kerényi Ferenc: Madách és asszonya tragédiája, Nők Lapja, 1969/19.
Nógrád megye állandó választmányának jegyzőkönyve, 1848.
-

Belitzky János

Adatok Madách Imre 1849. évi Nógrád megyei közigazgatási tevékenységéhez

Madách Imre 1848—1849. évi tevékenysége a nógrádi megyeigazgatásban összes műveinek Halász Gábor, és levelezésének Staud Géza általi, 1942. évi kaidásai óta eléggé közismert és az ezekben a művekben előforduló hézagokat 1964-ben Krizsán László levéltári adatokat nyilvánosságra hozó forrásközlése jól kiegészítette. A kép mégsem teljes, mert Nógrád megye levéltárának számos 1848. évi és csaknem teljes 1949. évi, szabadságharc alatti iratanyaga — valószínűleg az akkor ideiglenes megyeszékhely, Losonc, 1849. augusztusi felgyújtásakor — elpusztult. A csekély maradékot Nagy Iván múlt századi, magánosoknál és községi levéltárakban végzett gyűjtése egészíti ki, aminek következtében az irat- és jegyzőkönyvmaradványok alapján főbb vonalaiban rekonstruálható a megye 1849. évi politikai élete. Ennek fokozottabb feltárása érdekében a megyetörténet feudáliskori kötetének írása során átnéztem a néhány fennmaradt és eddig figyelembe nem vett községi hirdetőkönyvet, az ún. „Táblás Könyv”-eket, amelyekbe a községi jegyzők az egymást váltó megyebizottságok utasításait és kihirdetendő rendelkezéseit vezették be. Ezek közt a salgótarjáni és karancssági Táblás (Hirdető) Könyvben Madách Imre 1849. évi közéleti tevékenységére is vonatkozó újabb, már eddig is észrevettem, azokban megjelölt, de nem közölt adatokat is találtam. — Szerepének megértéséhez azonban röviden át kell tekintelnünk azokat az eseményeket, amelyeknek ő is részese volt.

A gróf Ráday Gedeon főispán elnöklete alatt tartott 1848. december 20-i megyei választmányi ülés nógrádi gerillacsapatok felállítását határozta el, amelyek szervezése nyomban meg is indult. Ekkor Madách Imre — ezt a tisztét 1846. óta megtartva — a megye katonai főbiztosa, a szervezésben tehát, annak anyagi vonatkozásait tekintve feltétlenül részt kellett vennie. — 1849. január 7-én Horváth Elek első alispán, a választmányi utasítására, felkereste a megyénken át a bányavárosok felé